

ПОЛЕ БАТОЗЬКОЇ БИТВИ

Перемога козацького війська під Батогом залишила помітний слід в історії України і Поділля. Про неї писали учасники, очевидці, сучасники та цілий ряд наступних поколінь істориків. Цю перемогу прирівнюють до перемоги карфагенського полководця Ганнібала над римлянами в битві під Каннами у 216 р. до н. е. Схема Батозької битви подається у багатьох джерелах. Однак, детального обстеження поля битви навіть через 360 років ще не проведено і опублікованого плану цієї місцевості з уточненою схемою битви немає. Наразі і археологічне дослідження поля битви, як це проводилось багато років на полі Берестецької битви.

Поразку поляків сучасники пояснювали начебто невдалим розташуванням та уфортифікуванням польського табору. Який одним боком примикав до берега Богу (П. Буг - *авт.*) й був занадто великий. М. Гечинський, учасник битви з польського боку, у своєму листі пише, що «в таких редутах без води і нашвидку зроблених при навалі, не можна триматися... а обоз був такий, що сто тисяч ледве б його оборонило» [1]. Як бачимо, необхідної для оборони табору кількості війська у поляків не було. Цим скористалися козаки оточивши польське військо і табір та за два дні його розгромили.

З часом місцевість, де проходила битва заросла бур'янами, земляні укріплення польського табору зруйнувалися, згодом там виникли хутори та села.

Володимир Ленченку у 1978 році в колишньому Центральному державному військово-історичному архіві СРСР (нині - Російський державний військово-історичний архів) вдалося виявити план польського табору під Батогом, складений в 1769 році, через 117 літ після битви. Його склали російські військові інженери однієї з каральних частин, яка придушувала Коліївщину[2].

Цей план намальовано на цупкому папері пером, тушшю й олівцем та трохи ілюміновано аквареллю. Рельєф позначено штрихами. План не має орієнтації за сторонами світу та лінійного мірила. Однак масштаб плану та його об'єктів можна відновити, співставивши із сучасною картою місцевості.

За цим планом табір польського війська розташувався в просторій улоговині-видолинку та на підвищеннях, що виходили до скелястих берегів П. Бугу. Тут же пролягала дорога з Ладжина та протікав струмок. На південь від табору позначено кілька дворів с. Четвертинівки.

Власне, гора Батіг розміщена на лівому скелястому березі П. Бугу, і тому, його течія, наткнувшись на скелясту гору, робить тут вигин на захід.

На плані чітко зображені укріплення табору, які склалися з 19 шанців (редутів). Захисну лінію на лівому і правому крилі започаткували невеликі ретраншементи, розташовані на берегових кручах. Лише кілька шанців у південній частині табору були з'єднані валом і ровом, деякі виглядають недобудованими. А інші (з північного боку), мабуть, не були збудовані, про що свідчать порожні місця. Можливо, саме в цих місцях козацькі війська увірвалися до табору. А в південній, укріпленій частині табору, відчайдушно оборонялися німецькі найманці.

Про величину табору та його укріплення, збудовані на швидку, свідчить вже цитований нами М. Гечинський. Вони співпадають з вищенаведеним описом плану польського табору. За попередніми даними, які наводить В. Ленченко, загальна довжина оборонної лінії укріплень польського табору становила 2500 м, довжина табору - 120 м, ширина - 500-700 м, а його площа - близько 60 га[3].

З 15 червня по 1 липня 1952 року в с Четвертинівці та інших навколишніх селах працювала експедиція під керівництвом відомого археолога і краєзнавця М. Рубіна. Учасники експедиції розпитували старожилів про місце битви та намагалися встановити на місцевості, де саме вона проходила. В ході експедиції було встановлено, що в південно-західній частині села на підвищеному плато є вулиця, яка має назву Батог. Поряд у яру, що йде схилом від вулиці Батог, протікає річка, яку деякі старожили називають також «Батог». Як стверджував 85-річний колгоспник Г.С. Заїка, на місці, де відбулася битва, на камені була вибита підкова, а на території яру знайдено бронзовий щит, на якому вибито дві літери «Б. Х». На думку М. Рубіна це - щит Б. Хмельницького. Його було передано до Тульчинського краєзнавчого музею. Однак на думку учасників експедиції, не дивлячись на такі знахідки, битва в яру не могла відбуватися, а пройшла на полях, що розташовані між селами Четвертинівка і Тростянчик, а також на полях с. Тростянчика, які простяглися понад шляхом до Бершаді. Але, як зазначено у звіті, прямих доказів про те, що битва відбулася на цих полях, учасникам експедиції не вдалося зібрати, а для того щоб визначити місце бою потрібні спеціальні дослідження [4].

Підтримуючи думки як і В. Ленченка, так і В. Рубіна зазначимо, що поле Батозької битви, навіть через 360 років, потребує прискіпливої уваги дослідників: істориків, археологів та краєзнавців. Лише уважно вивчивши писемні джерела та провівши краєзнавчі і археологічні дослідження ми матимемо можливість відтворити поле Батозької битви, яке має стати полем козацької слави та Національним історико-культурним заповідником.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Grabowski Ambroży. Ojczyście spominki w pismach do dziejów dawnej Polski; Diaryusze, Relacye, Pamiętniki i t. p., służyć mogące do objaśnienia dziejów krajowych: tudzież listy historyczne do panowania królów Jana Kazimierza i Michała Korybuta oraz listy Jana Sobieskiego marszałka i hetmana wielkiego koronnego. - Krakow, 1845. - Т. II. - S. 83.;

2. Ленченко В. Польський табір під Батогом (1652 р.) / В. Ленченко // Військово-історичний альманах. - 2001. - № 1 (2). - С 78-81.;

3. Там само. - С. 81.; 4. Рубін М. Звіт про експедицію з 15 червня по 1 липня 1952 р. / М. Рубін. -Вінниця, 1952. - 40 с - (Машинопис).